

Virgilio S. Almario

Koneksiyong Pampanitikan Ni Rizal Sa Aleman

May dalawang layunin ang panayam kong ito. Una, pasinagan o muling pasinagan ang utang-na-loob ni Rizal sa panitikang Aleman na isang paraan din ng pagpapatunay sa katangian ni Rizal bilang isang palabasá at kung paano niya pinakikinabangan ang kaniyang mga binása. Ikalawa, ungkatin ang papel ng impluwensiyang pampanitikan sa isang manunulat at kung paanong nakapagpapayaman ito sa pagsulat.

Bakit ko pinili ang koneksiyong pampanitikan ni Rizal sa Aleman?

Simple ang sagot: sapagkat kailangan. Sa aking pagbabasá ng mga pag-aaral tungkol sa mga impluwensiyang pampanitikan ni Rizal, wala akong nakaenguwentrang pagtukoy sa posibilidad man lamang ng pagsamyo ni Rizal sa bulaklak ng panitikang Aleman. Ito'y sa kabilâ ng malinaw na pagpapakita ni Rizal sa kabuluhan ng panitikang Aleman sa pamamagitan ng pagsasalin sa dulang *Wilhelm Tell* ni Friedrich von Schiller. Binanggit ni Petronilo B. Daroy ang ugat na anarkista ng karakter at pangkalahatang plano ni Simoun ngunit hindi ito nag-ingat sa kani ng pagsasaliksik hinggil sa binhiang kaisipan at praktikal na anarkista sa Alemanya at Rusya. Mahiti' tinitóng 2006 ay siraliksik ni Benedict Anderson ang anarkismo tepektong nitó sa mga patriyotang Filipino sa panahon ni Rizal.

Panayam para sa UP Institute of Creative Writing Centennial Panayam Series at binasa sa pulungang Recto, Faculty Center, UP Diliman, 19 Hunyo 2008.

Virgilio S. Almario

Sa kabilâng dako, lubhang nabubusisi ang sigurado namang malaking utang-na-lobo ni Rizal sa panitikang Espanyol at panitikang Pranses. Kung minsan ngay nagiging mapagmalabis ang naturang pagbusisi. Halimbawa, ang pagtatanghal sa katutubong kulayay mabilisang naikokonekta sa *costumbrismo* sa Espanya, lalo na sa paggamit nitô ni Benito Pérez Galdós sa kaniyang mga nobela. Ngunit isarinitong malakasratunguhin sa Alemanya noong pang-ika-18 dantaon, lalo na dahil sa teoryang na syonalistang Johann Gottfried Herder (1744-1803) hinggil sa kabuluhan ng pagtitipon sa panitikang-bayan bilang salalayan ng pagbuo sa pag-ibig sa bayan. At isa sa mga babasahin ni Rizal si Herder. Isa pa, sa pagkat naipahayag ni Graciano Lopez Jaena na malakas ang tama ng *Ang Hudyong Lagalag (Le Juif Errant)* ay palagian itong nakadambana sa listahan ng mga impluwensiyakay Rizal. Ngunit may suspetsa ako na ni hindi nababasa kahit ng mga panatikong Rizalista ang napakahabang nobelang ito ni Eugene Sue. Kung nabasa man lamang nila kahit ang simula at wakas nitô ay titigil sila sa pag-sipi kay Lopez Jaena at higit na pagmamagandang higit na pagkakatulad ng *Fili sa Ang Konde ng Monte Cristo (Le Comte de Monte-Cristo)* ni Alexandre Dumas at ng *Noli sa Florante at Laura*.

Isang manunulat na iskolar si Rizal. Siya sabing may 2,000 aklat sa kaniyang aklatan. Ito lamang ay parang napakalawak nang bukirin upang bungkalan ng mga posibleng impluwensiya sa kaniyang kaisipan at pamamaraan bilang manunulat. Ang bagay na ito ay hindi niya ipinagkakaila. Kayâ sa *Noli* at *Fili*, halimbawa, ay nakapahiyas ang maraming sipi at banggit sa pangalan ng mga manunulat na kaniyang nabasa. Nabanggit niya ang mga Espanyol na sina Gustavo Becquer, Lope de Vega, Espronceda, at Calderon de la Barca. Binanggit niya ang mga Pranses na sina Dumas, Hugo, at Voltaire. Malimit niyang gamitin ang mga pahayag na Latin, lalo na mula kay Cicero. Ginamit niya ang isang pangungusap sa *Inferno* ni Dante at sinipi din niya sina Hans Christian Andersen (na isinalin niya ang limang kuwentong pambata) at Shakespeare. Ngunit higit na mabigat na hamon sa mga Rizalista ang pagtuklas sa mga kaisipan ng mga awtoratipiloso po na hindi niya binanggit ang pangalan. Nangangailangan ito ng higit na masusing pag-susuri sa mga akdang nag-ing bahaging edukasyon ni Rizal mulang pagkabata bukod sa mga akdang popular sa Europa noong panahon niya.

Sa ngayon, dalawang sipi ang nais kong pagtuunan ng pansin upang mag-ing batayan ng aking pag-uusisa sa koneksiyong pampanitikan ni Rizal sa Aleman. Isa sanib ko sa pagtukoy sa mga sipi ang paraan ng paggamit ni Rizal sa mga ito ang nag-ing kabuluhan nitô sa kaniyang nobela at ang pansin kung bakit hindi ito napag-uusapan sa mga klase para sa P.I. 100.

EPIGRAP MULA KAY SCHILLER

Una, ang epigrap sa *Noli*, na binubuo ng tatlong saknong mula sa "Shakespeare Schatten" ni Friedrich von Schiller (1759-1805). Na sa ilalim ito ng tlepage ng unang edisyon ng *Noli* na inimprenta sa Berlin na muling inilathala ng Institut o Nacional de Historia (National Historical Commission ngayon) noong

1978. Na sa kaliwang bahagi ang sipi sa orihinal na Aleman, na sa kanan ang salin ni Rizal sa Espanyol, at sa ilalim ng mga ito ay nakatalang "Schiller: Lasombra de Shakespeare" (Schiller. Ang Anino ni Shakespeare).

Ang tito, ang sipi ay mula sa *Die Xenien*, isang koleksiyon ng mga epigrama na nagsasagut ang sinulat ni Schiller at Goethe. Siya sabing mula ang pamagat sa Griyegong *xenios* o hospitable at sa *xenion*—ang regalang dalang para uhin, bagaman ang kabaligtaran ang layunin ni Schiller at Goethe. Sa halip na magandang regalo, ang *xenien* ng dalawang makata ay maaanghang na tuligsa sa kanilang mga kritiko at mga puna sa mga aspektong pampolitika at pangkultura sa Alemanya sa panahon nila. Maraming tuligsa laban sa relihiyon at sa mga relihiyoso sa koleksiyon. Ngayon, ang "Shakespeare Schatten" ay natatangi dahil bukod sa may sarili itong pamagat ay mahabâ ito tila maikling dula. Ang sipi ay bahagi ng diyologo ni "Siya" at "Ako" ay may kaugnayan sa kapuna-punang pagbabago ng teatro sa Alemanya.

Bahagi si Schiller at Goethe sa kilusang pangkultura noon sa Alemanya na may mithing itas ang antas ng panitikan sa pamamagitan ng paglingon at paggamit sa estetika ng Klasiko ng Gresya at Roma. Sa gayon, ikinalulungkot ng dalawang karakter sa "Shakespeare Schatten" ang paglalaho ng inuuliran nilang teatrong Griyego at ang pagpasok ng mga tauhan mula sa kanilang kontemporaneong lipunan. Natio ang siniping orihinal ni Schiller:

SIPI MULA SA ORIHINAL NI FRIEDRICH VON SCHILLER
NG SHAKESPEARE SCHATTE (1796)

Er
Was? Es dir ftekein Casar auf euren Buhnen sich zeigen,
Kein Anton, kein Orest, keine Andromacha mehr?

Ich
Nichts! Man siehet bei uns nur Pfarrer, Kommerzzienrat
Fahndruche, Sekretärs oder Husarenmajors.

Er
Aber ich bitte dich, Freund, wackann denn dieser Misere
Großes begegnen, wackann Großes den durch sie geschehn?

SALIN BATAY SA ORIHINAL: ANINO NI SHAKESPEARE
katulong si Rayvi Sunico

Siya
Ano! Di na maaaring makita sa tanhalan ang isang Cesar,
Isang Anton, isang Orestes, at kahit isang Andromaca?

Ako
Walang lahat! Makikita lang sa atin ang Parik, Komersiyante

Abanderado, mga Sekretaryo, at mga Opisyal ng Kabayuhan.

Siya
Ngunit tanong ko, Kaibigan, sinong Dakilang lilitaw
sa ganitong mga Hamak?
Anong Kadakilaan ang mangyayari sa pamamagitan nila?

Ngayon, paano ginamit ni Rizal ang siipi mula kay Schiller? O paano naglingkod ang siipi para sa layunin ng kaniyang nobela? Narito ang salin ni Rizal na ginamit niyang epigrap sa *Noli*:

SALIN NIRIZAL: *LA SOMBRA DE SHAKESPEARE*

“¿Qué? No podría un César presentarse
En vuestra tablas? No más un Aquiles,
Un Orestes ó Andromaca mostarsé”

Quia! Si no vemos más que concejiles,
Curas, áfereces y secretaries,
De husares comandantes y alguaciles.

“Mas, di qué pueden estos peruleros
Hacer de grande? Pueden tales ratas
Dar lugar á hechos extraordinarios”

SALIN NG SALIN NIRIZAL (katulong si Annie Ygloraga)

Ano? Di na maaaring itanghal ang isang Cesar
Sa inyong entablado? Di maaaring lumitaw
Kahit ang isang Aquiles, isang Orestes, ni isang Andromaca?”

Hindi! Walakaming makita kundi mga konsehal,
Mga kura, mga alferes, mga sekretaryo,
Mga komandante ng husar at mga alguacil

“Ngunit, sabihin mo sa akin, anong malakiang lilitaw
Mula sa mga pabayang iyan? Maaaring gumawa
Ng dakilang ganiyang mga hamak?”

Pinaglaruan ni Rizal ang kaniyang siipi. Hinugot niya ito mula sa kontekstong Aleman ng teatro sa panahon ni Schiller at inilipat sa kaniyang sariling panahon at lipunang kolonyal sa Filipinas. Ipinahihiwatig ito mismo sa girawâ niyang pagsasalin mula Aleman tungong Espanyol. Pinakialaman ni Rizal ang teksto ni Schiller upang lumitaw na isa ngang awtentikong puna sa lipunang Filipino sa ilalim ng mga Espanyol.

Pinalitan niya ang listahan ng mga tauhang pangkasalukuyan sa teatro ng Aleman ayon kay “Ako” at ipinalit ang mga pangunahing tauhan sa lipunang kolonyal ng Filipinas, ang mga parikomersiyante at opisyal sa orihinal ni Schiller ay naging mga kura, alferes, konsehal, at alguwasil. Sa ganitong pangyayari, ang nobelang *Noli* ang magsisilbing patunay sa kunwâ ng mga sininiping pahayag mula kay Schiller. Batunayan nga ng *Noli* na hindi lamang mga harek na tauhan ang mga kura at alferes at walang kakayahang magdulot ng anumang maituturing na malakít dakilang sa bayan kung hindi mga karima-rimarim na hari-harianat sumpa ng langit sa sambayanang Filipino.

Ngunit ang mapakikala o ironikong paggamit na ito ng epigrapaykahinahinayang na hindi napahalagahan ng karaniwang estudyante ng P.I. 100. Bakit? Dahil sa simpleng pangyayari na walaito sa alimang ipinagbibili ngayong “salin” sa Filipino ng nobela ni Rizal at ginagamit ng mga paaralan. Na nakapagtataka. Tulad ng nabanggitko, nakapahiyas pa rin ang siipi mula kay Schiller sa opisyal na edisyong Espanyol noong 1978. Hindi rin ito okinalimut ang isalin sa mga unang salin sa Tagalog, gaya ng kina Leonardo Dianzon, Ifrigo B. Erelado, at Dionisio San Agustin (1957) at sa salin sa Ingles gaya ng kay Charles E. Derbyshire (1912).

Ngunit narito ang isang personal kong haka. Noong 1958 at bilang paghahanda sa ika-100 kapanganakan ni Rizal ay nagbukas ng pambansang patimpalak para sa pagsasalin ng mga nobela ng pambansang bayani. Natapos ang taning panahon at rapalugitan hanggang 1960 ngunit walang napiling nagwagi sa mga lumahok ang lupon ng inampalan nina Mahistrado Felipe Navidad, Dr. Cecilio Lopez, at Jose Villa Panganiban. Dahil dito, napilitang pumili mula sa mga limag nang salin ang komisyon sa pagdiriwang ng sentenaryo ni Rizal. Sa naging sarvey, lumitaw na gusto nang nakarami ang salin ni Patricio Mariano at kayaito ang inilathala ng komisyon noong 1961. Matagal na panahon ito ang opisyal na ginagamit na salin sa mga paaralan.

Ang malungkot, ratanggal ang siipi mula kay Schiller sa limag ng salin ni Mariano.

Kaugnay nitó, malathala naman noong Abril 1947 ang salin ng *Noli* nina Maria Odlilio de Guzman, Domingo D. de Guzman, at Francisco Laksamana. Noong 1949, pinagtibay ng Board on Textbooks ng Bureau of Private Schools ang salin bilang supplementary reader para sa mga pribadong paaralan. Dahil dito, ang saling Guzman-Laksamana-Guzman ang lilitaw na pinakapopular na sanggunian sa mga paaralan. Ang nabili kong kopya noong 1996 ay ika-76 printing na nitó at rapakalungkot din, wala ang siipi mula kay Schiller sa saling Guzman-Laksamana-Guzman.

Ano ang hakako? Sapagkat 99% ng mga “salin” sa Filipino ay gawâ ng mga editor na ni hindi marunong bumasa ng Espanyol kayâ’t imposibleng ibinatay kahit sa opisyal na edisyon man lamang ng orihinal ni Rizal noong 1978, malaki ang paniwala ko na pawang halaw o hango lamang ang mga “salin” mula sa edisyong Mariano o Guzman-Laksamana-Guzman. Sa gayon, natural lamang na ni hindi alam ng mga pekeng taga-salin na may siipi mula kay Schiller ang orihinal ni Rizal.

ALUSYON KAY HEINE

Kalawa, ang banggit hinggil sa isang katha ni Heinrich Heine (1797-1856). Naganap ito sa unang kabanatang *Noli*, sa piging na handog ni Kapitan Tiago bilang pasalubong kay Crisostomo Ibarra. Ginamit ni Rizal na pagkakataon ang pagtitipon upang ipakilala ang kaniyang mga pangunahing tauhan sa nobela. Isa sa mga prominenteng panauhin si Padre Damaso at inilaawan siyang madaldal, malakas ang tinig, mahilig kumompas kumpas, matipuno ang pangangatawan, at dahil sa kayabangan ay unang ikinompapa bilang isang "nakabalatkayo siyang maharlika Romano." Ngunit upang isunod pang paghahambing ang ganitong "walasalob na maalala mo ang isa sa tatlong monghe na binanggit ni Heine sa kaniyang *Mga Diyoses sa Destiyero*, nakapag equinox ng Setyembre, don sa Tyrol ay pinalilipas ang hatunggabi sa bangka sa lawa at uwi na'y nag-iwan sa kamay ng kawawang bangkero ng isang salaping pilak na sinlamig ng yelo at kinasisindak nitong" (*Akin ang salin*).

Ang binanggit na akda ni Heine ay ang "Götter im Exil" (1854). *Dioses en el destierro* ang salin ni Rizal sa pamagat ni Heine. Hindi ito isang aklat bagaman isang mahabang karaniwang aklatang prosa. Isang pinagdugtong-dugtong itong kuwentong naipon di umano ni Heine sa kaniyang mga paglalakbayat narinig sa mga mangingisda't marino. Tulad ng karaniwang katha-katha ay hitik ang mga ito sa kagilagilalasat dikapang-paniwala ngunit nakatuwaang tipunin ng may-akda dahil may iisang hakang tintukoy. Ano ba ang nangyari sa mga bathalang pagano pagkatapos manaig ang Simbahang Kristiyano? Alinsunod sa ating Kristiyano't modernong paniwala, liktarin lamang ng imahinasyon ng sinaunang tao ang mga bathala sa mitolohiyang Griyego-Romano. Sa gayon, natural na maglahong parang bula ang mga ito kasabay ng pagguho ng kanilang mga templo. Ngunit, ayon sa mga salaysay na naipon ni Heine, mga tatlong nilikha ang mga diyoses. Hindi rin sila naglaho sa mundo o pinarusahan sa impiyerno. Sa halip, at ito ang tesis ng "Götter im Exil," buhay na buhay sila ngunit nakabalatkayo o nakatira nang tiwalag sa malayo't liblib na pook kayâ hindi natin nakikilala o nakikita. Bilang pruwera, ang akda ni Heine ay parang Xfile ngayon, mga disirsadyang engkuwentro ng ordinarong tao sa mga nakatago o nakabalatkayong diyoses.

Una siyempre ang nakasisindak na engkuwentro ng mga binatakay Venus, na isang kaakit-akitang reklusa sa isang kastilyo at bumbiktina ng mga muslak na lalaki. May mga istoryarin si Mercury bilang tagapag-ayos ng biyahe ng mga kaluluwa sa isang nakatatakot na isla. Gayundin si Jupiter, na ratagpuan ng mga istranded na marino sa North Pole, nakatira sa isang kubo kasama ng isang hukubang agila at isang matandang kambing at nangangalakal sa balat ng kuno.

Ngayon, ang sinipi ni Rizal ay ang kuwento hinggil sa atlong kahina-hinalang monghe na lumilitaw tuwing equinox ng Setyembre sa lawa ng Tyrol at unarkila ng isang bangka. Tuwing abutan din ang bangkero ng salaping bayad ay kung bakit nakararamdaman siya ng matinding hindik. Dahil sunod-sunod na itong nangyayari, naisip ng bangkero ang may-ari ng inarkilang bangka na alamin kung saan nagpupunta ang tatlo. Lihim siyang nagtago sa ilalim ng mga abubot sa

bangka at nag-ing saksi sa pagpunta ng tatlo sa isang lihim na pulo. Pagdaong don, sinalubong ang tatlo ng magagandang makikisig na kabataan, halos walang saplit, at nagkaroon ng malakit magdamag na pagasayâ, awitan, inuman, at sayawan, sa pangunguna ng tatlo. Nakilalan niya ang lider na si Bacchus at isang bakaratong orgy ang nasaksihan niyang pagdiriwang.

Lubhang nabalisa ang ang bangkero. Nang hindi na makatidis, nagpunta siya sa kumbentong Pransiskano na bantog sa kanilang bayan sa pagbibigay ng mabuting payo. Isiniwalat niya nang halos nakayuko't nagsisisi sa priyong nasaksihang ritwal na pagano. Pagkatapos magsalaysay, naging insiyâ sa kausap at lakang sindak ng bangkero nang mapagsino ito. Ang kausap niyang monghe ay si Bacchus! Gayunan, hindi siyâ nagpahalataat pinakinggan ang payo ng priyong. Sa dulo ng payo, sirabinito na alam niyang lubhang natitigang ang bangkero at hindi kukakin. Sa gayon, inalok nitong ang bangkero na pumunta sa kusina upang madulutan siya don ng masaprapat angalian. Su munod ang bangkero. Ngunit lalo siyang nasindak nang makilalan niyang ang kusinero at anod sa kusina ay ang dalawang kasama ni Bacchus sa isla. Mabibilis na tumalilis ang bangkero

Narito ang talata ni Rizal na naglalarawan kay Padre Damaso

Por el contrario el droque era un franciscano hablaba mucho y gesticulaba más. Sin embargo de que sus cabellos empujaban a encanecer, parecían conservarse bien su robusta naturalaleza. Sus correctas acciones, su mirada poco tranquilizadora, sus anchasquijadas y hercúleas formas le daban el aspecto de un patriarcalismo disfasado, y, sin querer los acordáreis de uno de aque los monjes de que habla Heine en sus *Dioses en el destierro*, que por el Equinoccio de Setiembre, alla en Tyrol pasaban a media noche en barca un lago, y cada vez depositaban en la mano del pobre barquero una moneda de plata, como el hijo de la, que le dejaba lleno de espanto

Na maaaring isalin sa ganitong

Kaiba sa kaniya, madaldal at mahilig kumompas ang ikalawa na isang Pransiskano. Kahit nag-uuban na ang kaniyang buhok, waring matitay pa ang kaniyang pangangatawan. Dahil sa katamtaman niyang anyo, nakahihindik na tingin, malalapad na pangangat matipunong pangangatawan, animo isang nakabalatkayo siyang maharlika Romano, at wala sa lobo na maalala mo ang isa sa tatlong monghe na binanggit ni Heine sa kaniyang *Mga Diyoses sa Destiyero*, nakapag equinox ng Setyembre, don sa Tyrol ay pinalilipas ang hatunggabi sa isang bangka sa lawa, at uwi na'y nag-iwan sa kamay ng kawawang bangkero ng isang salaping pilak, na sinlamig ng yelo at kinasisindak nitong

Sa pagkakataong ito, ang pagsipi ni Rizal sa akda ni Heine ay bahagi ng kaniyang karakterisasyon. Angkop na angkop ang katauhan ni Bacchus na

nakabalat kayong Pransiskano sa katauhan ni Padre Damaso. Ngunit isinagawâ ito ni Rizal sa paraang tila isang palaisipan. Binanggit lamang niya ang tatlong monghe na tumatawid ng lawa sa Tyrituwing Setyembre. Liliwanag lamang sa atin ang paghahambing kay Padre Damaso sa nakabit ng si Bachus kapag nabasa natin ang akda ni Heine. Sakabilang dako, ang banggit sa akda ni Heine ay parang pagbibigay ng clue hinggil sa tawag ng katauhan ni Padre Damaso. Bahagi ng tiratawag na foreshadowing sa pagsasalaysay. Sa nobela, lilitaw din na may malaking kasalanang karnal ang Pransiskano. Ngunit kung nabasa natin ang akda ni Heine, sasabihin nating natural lamang itong gawain ng isang bathala ng kamunduhan ngunit nakabalat kayo na isang Pransiskano.

Hindi lamang isang mahusay na iskolar ng literatura ang Aleman si Rizal. Isa rin siyang dalubhasa sa paggamit ng sistetparikala. Napakalakas ng kaniyang sense of humor. Ang masiklap, ang maayáng katangiang ito ni Rizal ang hindi gaanong napapansin ng mga bumabasa sa kaniyang mga nobela. At muli, ang unang dahilan, nawawala ang sinipi kong pagbanggit kay Heine sa mga ginagamit na hangot halaw sa paaralan. Tingnan halimbawa ang nagling “salin” ng paglalarawan kay Padre Damaso sa Guzman-Laksamana-Guzman:

Ang pransiskano, sa isang dakong ay masilitâat madalâs magkukumpâs ng kamay. Bagamâ t ang kanyáng buhok ay pumuputî na, ang katawân nama'y malusôg, pagkatwarîng itô'y di niyâ pinabâbayaân. Ang kanyáng maayos na pagmumukhâ, paninging nakababaklâ, malamang mga pisngî gayundin ang matipunong tindig ay nagbibigây sa kanya ng anyong katulad ng sa isang maharliking romano na nagbabalak kayong praila.

PAGBUNGKAL SA IMPLUWENSIYANG PAMPANITIKAN

Mahirap na trabaho ang pagsaliksik sa mga akdang nabanggit o sinipi sa mga nobela ni Rizal. Sabikong mga, isang manuulat na iskolar si Rizal kayâkailangan ding maging iskolar ang kaniyang kritikong mambabasa. Ngunit madali iyon kapag pinag-usapan ang ang pagtuklas sa pinagmulan ng kaniyang mga kaisipan. Sa mga sipi at alusyon ay nakalimbag kung sino ang awtor o ano ang panagat ng libro ng ginamit niya. Sakaisipan, malimit na walang palatandaan kung saan niya pinulot ang isang ideya o kuro-kurong sinabi ng kaniyang mga tawhan.

Halimbawa, saan nanggaling ang mahabang talumpati ni Simoun hinggil sa halaga ng pag-aaral sa sariling kalaban sa pagpipilit ni Basilio at mga kasamang estudyante na magkaroon ng paaralan para sa pagtuturo ng wikang Espanyol? Saan niya hinalaw ang paniwala ni Simoun na mistulang kaluluwa ng lahi ang katubong wikang mistulang alipin ng ibang bansa ang isang lahing gumagamit ng banyagang wika?

Sapagkat koneksiyong Aleman ang aking proyekto, nais kong ipanukala na nasimsim ni Rizal ang naturang kaisipan mula sa mga sinulat ni Herder. Noong pangmga taon ng 1770 ay sumalakbo sa Alemanya ang tiratawag na *Sturm und Drang*, isang maikling unit katangit tangit na pakahalagang kilusang pampanitikan

at pampilosopiya na namulaklak sa malikhaing panahon ng Romanticismong Aleman. Isang himagsik ito laban sa lubhang pag-iral ng rasyonalismo't unibersalismo ng panahong Kaliwanagan (Enlightenment) at laban sa malubhang pagkasungyaw ng mga manuulat na Aleman sa panitikang Pransesipinanukala ng *Sturm und Drang* ang subetibist ang pagtingin sa bagay-bagay at ang pagpapalal sa katubong henyo. Si Herder ang isang pangunahing ideologat tagapagsulong ng *Sturm und Drang*. Sa maraming sanaysay, si Herder ang nagsulong sa paglinang sa katubong wikang Aleman, sa pagtitipon at muling pagpopalar sa panitikang-bayan, at sa angkop na pagkilala at pagpapahalaga sa henyon Aleman. Nati to halimbawa ang isang sipi mula sa kaniyang *Fragmente*:

Ang mga idyoma ng wika ay mga kariktang nagmula sa ama, nakakatulad ng mga sagradong kakahuyan ng olibo na nakapalibot sa akademya ng Atena sa nakahandog sa kanilang patronang diyosang si Minerva. Ang bunga ng kakahuyan ay hindi lumalabas ng Atena sa naglilingkod lamang bilang gantimpala sa mga nagwagisapang Pan-Atenaiko; ang tawag, nang sakupin ng mga Lacedaemonyo ang lahat, hindi pinahintulutan ng diyosang mga banyagang barbaro na pasukin ang sagradong kakahuyan. Sa katulad na paraan, ang mga pambansang partikularidad ng wika ay mga palatandaan ng kariktan na hindi maaaring angkinin ng mga kapitbahay sa pamamagitan ng salin, at tunay na sagrado sa patronang diyosa ng wika. Mga kariktan itong nakasanib sa henyo ng wika at kayâ masisira kapag inihiwalay.. Bakit mahal na mahal ng mga British ang uri ng katawanan sa kanilang pagula? Sapagkat ang katawanan don ay hindi maisalinta kahawig ng kanilang sagradong idyoma... Bakit ipinatatanggol ng mga Ingles ang kanilang Shakespeare kahit kapag naliligaw ito sa gubat ng Italyanong *congetti* at paglalaro sa salita? (Sapagkat) isinusugpong niya ang mga *congetti* sa katubong paglalaro sa salita at nagdudulot ng bungang hindang-hindi maaaring nakawin at ilipat sa ibang klima.

Hindi ba tawhan kung sakaling isesermon ni Simoun kay Basilio kung ipinilit pa ni Basilio na mahalaga ang Espanyol para sa higiti na pamumulaklak ng kanilang karunungan? Pansinin pa ang paggamit din ni Herder kay Shakespeare balang huwaran, kung paanong ginamit niya ang paghiram ng siste mula sa mga Italyano upang payanin ang sariling wikang Ingles at ang paraan ng pagpapatawag ng Ingles. Si Herder ang nagpakilalakay Goethe at mga kapanahong manuulat sa henyo ni Shakespeare upang mailayo ang panitikang Aleman sa impluwensiyang Pransesat upang maging modelo sa paglinang ng awentikong wika't panitikang Aleman. Sa ganitong paraan din dapat pahalagahan ang paggamit ni Schiller sa “Shakespeare Shatten” sa *xenien* na sinipi ni Rizal.

Hindi ako iskolar ng Aleman. Ang sipi kokay Herder ay halaw mula sa Ingles na koleksiyong *Selected Early Works 1764-1767* ni Herder na salin nina Ernest A. Menze at Michael Palma at limbag ng The Pennsylvania State University Press (1992). Ang salin ko ng orihinal ni Schiller ay hindi mabubuo kung hindi sa tulong ni Rayvi Sunico. Ngunit nais kong ipanukala ang dagdag na pagsasanay ng ating

mga iskolar sa wika, panitikan, at kasaysayang Aleman. Hindi natin garap na mabubungkal ang reperensiya ni Rizal bilang nobelista at palaisip kung hindi natin lilitapin ang kaniyang kaalaman sa wika, panitikan, at kasaysayang Aleman.

Hindi naman dapat isipin na nahilig lamang sa Aleman si Rizal dahil sa matalik niyang pakikipagkaibigan kay Ferdinand Blumentritt. Kung binasa lamang nating mabuti ang *Doña Perfecta* ni Perez Galdós at sirasabing may malakas na impluwensiya sa pagsulat ng *Noli at Fili* ay mahihiwatigan natin mismo doon ang bighani ng Alemanyakahit sa mga kabataang Espanyol. Ayon sa nobelari Perez Galdós, nagiging puntahan na noon ng mga kabataang nais magkaroon ng ibang uri at radikal na edukasyon ang Alemanya. Hindi batkahir ang planong paaralan ni Ibarra sa San Diego ay nakapadron sa edukasyong Aleman? Bago pa o magmula sa panahon nina Herder ay sadyang namulaklak ang kulturang Aleman at kaya isang sentro na ito ng gawaing intelektuwal pagapit ng ika-19 siglo. Ipinagmamalakinanito ang mga Hegel, Nietzsche, at maging Marx bago namalagi doon si Rizal upang tapusin ang kaniyang nobela.

At nais koring sabihin na hindi sumusulong ang ating pagpapahalaga kay Rizal sapagkat hindi sumusulong ang iskolar sa iyo tungkol kay Rizal. Inulit-ulit lamang sa mga libro, artikulo, at alumpatituwing Araw ni Rizal ang mga isyung tinalakay nina Daroy, Ricardo Pascual, Palma, Redo, De la Cruz at ibang Rizalistang noong dekada 60. At para sa akin, sintomas din ito ng pagkabalaho ng buong adyenda sa saliksikat intelektuwalidad sa mga lumang tunguhin at paradigma. Marami pang dapat gawin ang mga Rizalista. Tulad din ng pangyayaring marami ding dapat gawin ang mga iskolar natin at guro sa akademya upang iligtas ang pagtuturo mula sa kumunoy ng nakamihansang kaisipan.

Maaaring ayong magsimula sa pamamagitan ng pagmuni sa isang popular na pahayag ni Herder: "Hulog ng langit ang kaisipan, biyaya ng lupa ang salita." Napakaraming ibig sabihin. Bihiha ang gustong mag-aral ngayon kay Herder dahil hindi malinaw magulat. Mahiwaga ang "Hulog ng langit ang kaisipan, biyaya ng lupa ang salita." Ngunit isang natitayak kong ibig sabihin nitong ay hindi natin kailanman makikita ang biyaya mula sa ating sariling lupa kung lagit ayong nakatingala.

Ferdale Homes
17 Hunyo 2008

Gémino H. Abad

*The Poem Is The Real: A Poetics**

The real is the poem. To write the poem is to get real. The real is what we call "our world." But our world is only our experience of it. If so, the world is only for each one, that little time-space where we stand out as conscious beings; the world is only our consciousness of it in our experience of it. It is our only world; we have no other. As each world is its own; we have no access to the living of it.

What we call reality is only, and forever, a human reality: what we are able to perceive. The world of matter is our science; the world of spirit is that of our world's religions.

And who are "we"? – Not I, not you, not the other; it is in their interconnectedness that we are hence, you and I and the other, and thereby we are

"To experience" anything, in consciousness of it, has from its etymology in Greek, *enpeiran*, and Latin, *experiri*, both an active and a passive sense: it is "to try or attempt to pass through, to undergo." The word in both Greek and Latin is associated with going on a journey, faring, meeting with chance and danger for in setting forth nothing is certain. Such the meaningfulness of our English word "experience"

*I here present a summing up of earlier essays: "Poiesis: Toward the Lyric – A Way To Hear," Tomas 10 / The Literary Journal of the UST Center for Creative Writing and Studies, March 2006: 54-59; "Creativity and Philippine Literature" in the University of the Philippines Forum, vol. 7, no. 3, May-June 2006: 1-3; "As Imagined as Lived: Sense for Language, Sense of Country," Bookwatch / Quarterly Publication of the National Book Development Board, Apr-Jun 2008: 14-17 (from my Centennial Fellow lecture, in U.P. Mindanao, 29 Feb 2008).